

gal. De hiba (lenne) hallgatni egy Európát — vagy mint látjuk, Kanadát is — érintő nemzetközi vitában. Az elmúlt néhány évben a magyar történészek néhány alapvető munkát tettek le tudósok és érdeklődők, mindnyájunk asztalára (Györffy Gy.: *István király*. Budapest, 1977; Kristó Gy.: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest, 1980.). Úgy vélem, ezek — s a hasonló jellegű és színvonalú művek — idegen nyelv(ek)en történő megjelentetésével nemcsak a magyar tudomány hírnevét öregbíthetnék, hanem objektíve is hozzájárulnánk a rólunk alkotott történelmi kép formálásához. (*Magvető*.)

BÁLINT CSANÁD

Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re

„Reményünk s hitünk borzasztón felmagasodott, hogy annál borzasztóbb legyen alásodortásunk. A vér fagy ereimben, ha a múltra gondolok vissza.”

Mennyi véres kordokumentum, teremő munkát bizonyító történelmi forrás, a lélek szűrőjén átbuzogtatott „egyéni” vallomás, visszaemlékezés, levél, üzenet pusztult el, mielőtt napvilágot látott s beépült volna a történelmi irodalomba, hogy gyarapítsa a tudást, árnyalja a tudatot. Az emléktelenné lett idő az igazi *elműlés*. A múlt mozaikpadlója a szellem és a lélek mozgásteré. A kézlegyintéssel nyugtázott adalék is fontos mozaiklap lehet; teljessé téve egy képet, alakot, éppen az tarthat meg, hogy el ne süllyedjünk az állandóan bomló időben.

Milyen véletlenül múltott, hogy Vukovics Sebő 1849-ről írott visszaemlékezései megmaradtak — legalább addig, míg Bessenyei Ferenc országgyűlési képviselő közzé nem tette őket 1894-ben. (Bár lehet, hogy egyszer még előkerül a kézirat.) Ha szerzőjük 1850 elején történt szökésével, a korábbi hónapokban papírra vetett memoárnak is nyoma vész, a róla kerekített történelmi portré mit se változott volna. Tudnánk, hogy 1848. május 27-től erőskezű kormánybiztos volt a Temesköznek, majd nyolc hónappal később az egész Délvidéknek, s hogy a főhadserg mellett is ezt a tisztelet töltötte be — Kossuth és Görgey együttes megelégedésére — egészen addig, míg április 27-én Debrecenbe nem ment, hogy a Szemere-kormányban elfoglalja az igazságügyminiszteri széket. Tudjuk; e tárca élén milyen érdemei voltak a véstörvényesékek átszervezésében, a királyi tábla és a hétszemélyes tábla megszüntetésében, s helyettük az új felsőbíróóságok létrehozásában, s azon a téren, hogy a törvény előtti egyenlőség a valóságban is érvényesüljön. Politikai pályája, valóságos talajból táplálkozó és az adott helyzetet mérlegelő radikális eszmerendszere, „szakmai” felkészültsége és rátermettsége akkor is ismert lenne előttünk, ha 1849-es memoárját Vukovics a pusztá levegőbe körmölte volna.

Mégis; Vukovics, mint ember, mint társadalmilag és történelmileg meghatározott hús-vér egység ennek az emlékiratnak teleírt „tükrein” át lép elénk, fog velünk kezét, ha méltók vagyunk rá, s vált velünk szót akkor is, ha méltatlanak bizonyulunk hozzá. Nem véletlen, hogy amikor a *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből* című munka megjelent, *Péterfy Jenő*, a kiváló irodalomtörténész és esztéta nyomban ismertette a *Budapesti Szemle* hasábjain, kiemelve recenziójában: „Legérdekesebb a harmadik rész: Vukovics naplója a szolnoki csatától majdnem a katasztrópháig, melyet 1849—50-ben írt. Csak ez a rész hordja magán az igazi memoire jellemző vonásait.” Az se véletlen, hogy *Katona Tamás* ezt az „igazi memoire”-t rendezte sajtó alá, látta el mintaszerű irodalomjegyzékkel, jegyzetekkel és utószóval. A tavaszi hadjáratot megvívó győzelmes főhadsergnek közvetlenül a front mögötti eseményeiről keveset tudunk. Vukovics ezekről is pontos képet alkot. A Szemere-kormány igazságügyminisztériuma tevékenységének ismertetése során betekintést

nyerünk minden lényeges kérdéskörbe. A szabadságharc utolsó hónapjainak eseményeit már a kormányzat egyik tagjának nézőpontjából látja és láttatja, de ekkor is ragaszkodik ahhoz, hogy értékelésében és ítéleteiben önálló és tárgyilagos legyen.

Vukovics emlékiratában is tág helyet foglal el Kossuth és Görgey alakjának, kapcsolatának bemutatása, értékelése, tevékenységük megítélése. Jellemző az a majdhogynem testvéri kapcsolat, amely Görgeyt és az éppen a főhadseregnél tartózkodó Kossuthot jellemzi a tavaszi hadjárat kezdetén. Vukovics színpadra illő jelenet elől húzza szét a függőnyt: miközben az isaszegi ütközet folyik, Görgey és Kossuth — nagyobb kísérettel — Kóka közelében tartózkodnak és a tájban gyönyörködnek. A falu kíváncsi népe lassan, nagy tisztelettel-gyülekezik körülöttük. „Egy csinos menyecske vízzel szolgált mindnyájunknak. Kossuth és Görgey kölcsönösen mutatták be magukat neki:

Kossuth mondá előbb:

— Tudja-é, hogy e magyar seregek fővezére ivott a korsójából.

Ez megint:

— Láttá-e már Kossuth Lajost, s ha nem, most nézze őt.”

A jelenet tartalmát Vukovics a következőkben összegzi: „Azon időben Kossuthot és Görgeyt a legmelegebb vonzalom kötö egymáshoz. Gödöllőn láttam őket e viszonyban, még jobban fejlett mértékben. (...) Gödöllőn [Görgey — K. I.] már teljesen bírta őt, a szeretet elérhető pontjáig — (...) Mielőtt Gödöllőről eltávozott, addig Görgey Kossuthot minden alkalommal mint nagy jellemű férfit, s tetteit nagyszerűeknek rajzoló.” Vukovics sietve hozzáteszi: „Azóta a ragaszkodás melege észrevehetőleg tűnik el fokenként róla, előbb Kossuth cselekvéseiben hibákat lelt s feltakart, majd csipősen ostromlott egyet s mászt rendeleiteiben.”

A hibák felrovásában és az erények elismerésében Vukovics egyik fél irányában se részrehajló. „...a kormányzó ellenszenvai kiirthatatlanok voltak” — jegyzi meg, érzékeltetve, hogy többnyire a rokonszenveivel is hasonló volt a helyzet. Ez pedig egy politikus, egy államférfi részéről nagy hiba, hiszen a rokonszenvnek, alkalmasint ugyanolyan ártalmasak, mint az ellenszenvnek. Mindkettő forrása lehet a hamis emberismeretnek, s ebből következően a téves helyzetfelismerésnek. Vukovics Kossuth három — politikailag és katonailag — káros rokonszenvét teszi szóvá. Alanyai: Dembiński, Perczel Mór és Madarász László. (Ennek ellenére Vukovics igyekszik objektív maradni, elismeri: Perczel „rendkívüli ember”, nagyra értékeli hazaszeretét, de „gyengéit”, politikailag sokat ártó viszálkodását és dühkitöréseit, katonai képzettségét, súlyos vereségeit se kendőzi el.)

Görgey „árulási terveiről” Vukovics egy alkalommal ír. A június 29-i haditanács intézkedései kapcsán jegyzi meg: „Megegyezésük szerint július 3-án indult volna Komárom alól a hadsereg, s ha e rendeletet Görgey meg nem szegi, a felső és alsó seregek idején vonultak volna össze, hogy a német hadat megtámadják, mielőtt annak az orosz sereggel egyesülése létesült. De Görgey már ekkor szőni kezdé árulási terveit. Gőgje s bosszús indulata minden felsőbbtség iránt, mely neki rendeleteket küldeni merész volt, nem tűrhette el, hogy az ő tervének félretervével ő egy másíknak, mely közbenjötté nélkül hozatott, végrehajtására utasítottatott.”

Péterfy Jenő bizonyára ebből következett arra, hogy Vukovics legönállótlanabb Görgey szereplésének megítélésében: „itt nem saját tapasztalásából beszél, hanem legtöbbször a környezet hatása alatt állott”. Inkább arról lehet szó, hogy Vukovics nagyon is önállóan ítélkezett, befolyásolni elsősorban Görgey tettei befolyásolták. (Egyébként környezetében is voltak, akik mindvégig nagyra értékelték Görgeyt, pl. Csányi és Aulich.) Néhány lappal később, a július 2-i győztes ütközet kapcsán olvashatjuk: „Bizonyos azonban, hogy ez ütközetben Görgey hősileg viselte magát.” A július 27-i képviselőházi ülésnek a fővezér személye körüli vitát ismertetve józanul igyekszik mérlegre tenni Görgey ellentmondásos megítélésének okait — igaz, mindezt Világos után néhány hónappal: „Szemere és én személyesen rokonszennvel viseltünk Görgey iránt, óhajtánk kényszeríteni a viszonyokat, miszerint Görgeyben többé kételkedni ne lehessen, de mindig új esemény rontá meg a helyzet szilárdulását. Így nem bíztunk benne, s

másrészt nem gondoltuk még veszélyességét oly világosságra állítottuk, hogy katonai tehetségétől és a csatákban hasznos népszerűségétől, melyet seregében bírt, fosztassék meg ügyünk.”

Persze Vukovics emlékirata sokkal több, mint Görgey és Kossuth alakjának és tetteinek tablója. Ők „csak” akkora teret töltenek be az emlékiratban, amekkora a szabadságharcban játszott szerepük volt. Ezért foglalkozik velük visszatérően annyit.

Vukovics memárja a július 27-i képviselőházi ülés ismertetésével szakad meg, tehát nem követi az eseményeket Aradig, Világosig. Igaz, a korábbiakban, egy-egy eszmefuttatása során „látnokian” előretételek a temesvári csatáig, az aradi veszthelyig. Amit pedig 1849 júniusának elején, a győzelem tetőfokán, Nagybecskerek felé menet látott, előrevetítette a leveretés utáni magyarországi helyzetet, hangulatot. „...Zombolytól Becskerekig a magyar helységek elégetett, kipusztított állapota borzasztó látvány volt. Magyarcsernya, Torda, Szentmihály, nemrég virágzó magyar helységek, most csak omladékok s kormos falak színhelyei valának. Egy-egy ház előtt csoportosan és néma szomorúságban heverve több magyar család, az egykori lakosság része, mely a magyar seregek visszajövetele után részint emiatti felháborodásból [felbátorodásból — K. I.], részint a nyomortól kényszerítve régi lakhelyére visszatért. Az ég tudja, mi történt velük s a többi magyar bánási néppel, mióta a nemzeti hadsereg Temesvár alatt legyőzött.”

Vukovics munkája a szabadságharc memoárirodalmának kiemelkedően megbízható, színvonalas darabja. Az emlékirat elé mottóul, recenziónk végére mintegy összegzésül írhatjuk Katona Tamás szavait: nem „hősköltemény”, hanem erős személyes meggyőződéstől áthatott, de mindenkor tény- és tárgyszerű történelem. (*Magyar Helikon.*)

KOVÁCS ISTVÁN

Kövér György: Iparosodás agrárországban

Találó a cím, egyértelmű az alcím: *Magyarország gazdaságtörténete 1848—1914*. Nem hiszem, hogy akár egy-két évtizede is élénk érdeklődést váltott volna ki egy ilyen népszerű összefoglalás — mint ahogy az sem véletlen, hogy most, 1982-ben történik meg először, hogy a kapitalizmus korára vonatkozó gazdag magyar gazdaságtörténeti irodalom alapján közérthető, rövid szintézist vehetünk kézbe. Ma úgy tekintünk a múlt század második felére, mint az Európához való felzárkózás nagy, s részlegesen eredményt is hozó kísérletére. A konkrét folyamatok aktualitását veszítették ugyan, de az akkori situáció nemcsak analógiákat kínál, hanem azonosnak is mutatkozik a maival: gazdasági helyzetét, erejét, egy főre jutó nemzeti jövedelmét tekintve Magyarország körülbelül ugyanazt a helyet foglalja el az európai országok rangsorában a századforduló táján, mint manapság. S minthogy Európa egésze fejlődött, s az egyes országok pozíciója is változott (bár a többségé, az igazat megvallva, változatlan maradt), a változatlan pozíció mögött komoly fejlődés, méltányolható gazdasági küzdelem, dinamikus, sikerekkel és kudarccal tarkított folyamatok rejteznek.

Sokat tudunk már e gazdaságtörténetileg rendkívül fontos korszakról, a polgári gazdaság kialakulásáról, az ipari forradalom térhódításáról, de — mint Kövér György többször rámutat — korántsem eleget. Főként a kiinduló adatbázis hiányossága teszi bizonytalanná azokat a számításokat, amelyek a korszak gazdasági fejlődésének egzakt mutatóit próbálják kiszámítani.

Kezdjük e végső adatokkal: óvatos becslések szerint a dualizmus korában (1867—1914) a